

Vidám siratók

SÜTŐ ANDRÁSSAL BESZÉLGET ABLONCZY LÁSZLÓ

— Csillagos vitéz, Pompás Gedeon, *Vidám sirató* egy bolyongó porszemért; ezeket a játékaidat a magyarországi olvasó alig-alig ismeri.

— Az nem baj, csak egészség legyen.

— De tán jobb mégis, ha ismeri. Tehát a hatvanas évek közepén, a színpad irányába lóduló ambícióidnak változatait adjuk közre...

— Bocsánat! Ezek nem változatok. Részemről véglegesnek tekintett szövegeim jelennek meg, mindahány teljes átdolgozásban ahhoz képest, ahogyan az hajdan deszkát és nyomdafestéket látott.

— Akkor lehetne bővebb is ez a gyűjtemény.

— Talán.

— Amikor leültünk megbeszélni e könyv anyagát, egyetértően hallgatunk arról, hogy például hátrább is tekinthetnénk az időben. Az 1962-ben íródott *Tékozló szerelem* című játékodat is e kötet gondolatköréhez illeszthetnénk. Csöndes tartózkodásunkban egyetértettünk.

— Egyet. Nem jutott még időm arra, hogy a *Tékozló szerelem* szövegével szembe üljek, s végiggondoljam: mit mondtam akkor vele, mit jeleztem csupán, mi módosult a színpadon a cenzor beleszólásai következtében. Hogy mit mondtam: arról régi-régi kis kötetben magyarul s románul megjelent szöveg tanúskodik. Hogy mit jeleztem csupán — vagy a kor szellemiségének szorításában mit jelezhettem —, jó szemmel az is észrevehető. Bizonyos, hogy a világ menetével kapcsolatos alapvető észrevételeimből egy s más helyet kapott a darabban. Ismétlem: ha — mi a kidolgozottságot illeti — csak érintőlegesen is.

— Mire gondolsz?

— Arra a szellemiségre, melynek hordozói bottal kergetnék az embert a Paradicsomba. Vagy pedig... A hatalomnak afféle taktikájára, miszerint: „Semmit sem tiltunk meg, de mindent meg fogunk akadályozni.” Ezt például Golovics nevezetű figurám szájából hallottam a darabomban, emlékezetem szerint pedig az észrevétel már Shaw-t is foglalkoztatta. A bőrünkön tapasztaltak tömör megfogalmazását, úgy emlékszem, tőle kölcsönöztem. Ám a darab, egészében, nem ezt a hatalomkritikát erősíti föl. Az is gyöngéje, hogy — bár valóságos társadalmi tapasztalataim lenyomata — jó néhány mozzanatában nem a *valóságot*, hanem a *valóságról* alkotott *akkori véleményemet*

Az interjú a Sütő András játékaik egybegyűjtő kötetbe készült.

tükrözi. A tendenciát. Hogy — akkori gazdaságpolitikai megfontolások szerint — két termelőszövetkezetet egyesíteni kell-e, vagy nem kell egyesíteni? A tendencia pedig a legmúlandóbb az irodalomban. Arról nem is beszélve, ahogy ez némelykor éppenséggel félreértésből származhat. De most veszem észre, hogy olyasmiről, mi nincs ebben a kötetben, igen sokat beszélnek.

— *De annyit hadd tegyünk hozzá, hogy mindeddig ennek a darabodnak volt a legnagyobb közönségikere.*

— Valamennyi romániai magyar színház eljátszotta hosszú sorozatban. A marosvásárhelyi színpadon száznál több előadást ért meg, s nem bérlettel, hanem az előadás önjeléből. Román színházak is előadták, köztük a bukaresti Vígyszínház, Radu Beligannal a főszerepben.

— *Akkor említsük meg Kovács György nevét is.*

— A marosvásárhelyi előadást Kovács György, a romániai magyar színháznak azóta is legnagyobb alakja rendezte. Az emberek boldogságát, magatartását, szerelmét, álmát, óhajait *megtervező* személyt — kit a darabomban Golovics Péternek hívnak — ő alakította. Igen nagy kedvvel, mert maga is gyűlölte ezt a szellemiséget.

— *Egy interjúban elmondottad: Tamási műveivel úgy ismerkedtél meg, hogy egyik nőrokonod Kolozsvárt szolgált gróf Bánffy Miklósnál, és onnan hozogattott Pusztakamarásra könyvet, folyóiratot.*

— Igen, főleg az *Erdélyi Helikont*. Abban találkoztam legelőször Tamási novelláival és általában a helikonisták legjobbjaival. Tizenkét éves lehettem akkor. Emlékszem, hogy az *Ördögváltozás Csíkban* című novellát versengve olvastuk újra meg újra István öcsémmel. Szárnyon kapott engem a mesélésnek az a ritka öröme, amely Tamásit — ma így mondanám — mint egy kacagó faunt lopta a képzeletembe. Egyezkedik a székely és az ördög, egyik a híd alatt, másik a karfán, hogy ugora belé a nadrágba. Mint tudjuk, a mélységbe ugró ördög elől a székely a nadrágot elkapja, mire aztán a megnyekken a jégen. No, hallj ide, öcsém, mit mond erre a madarasi, hogy: „Ládd-e, a direkciót nem végzéd jól.” Estünk széjjel, mint valami dongák, a nevetéstől, s énbennem — titkolt vágyaim füstpárái között — fölsajogott az aranyások egymás közti irigykedése. Istenem, itt kacag ez az ember, és mekkora aranyröggel a kezében! Mijor találok én ilyet? Semmi se bizonyos, csak az, hogy én soha! Megkacagtatott, fölemelt és porba sújtott ugyanakkor, meghagyván mégis az emberben a vágyat: írni! Mert az írás, lám: örömteremtés. És öröm talán magának a teremőnek is. A kacagó faun arcán persze, csak évek múltán vehettem észre a keserű vonást. Amit pedig nem Schopenhauer húzott rá, hanem a székelység sorsa. Akik későbbben miszticizmust és hasonlót fogtak rá, minden jel szerint csak azért tették, hogy lelkiismeretüket, mely nemzeti tragédiáinkat is észrevehette volna, megnyugtassák.

— *Kérlek részletezd: Tamási játékaival mikor, s hogyan ismerkedtél meg. Feltételezésem, hogy alaposabban a hatvanas évek első felében kezdted tanulmányozásukba, amikor már gyűjteményes kötetét, az Akaratos népséget is kézbe vehetted. Jól gondolom?*

— Azt hiszem, nagyjából jól gondolod. A *Csalóka szivárványt* ugyan a kolozsvári református kollégium diákjaként vásároltam meg s olvastam 1945 tavaszán... Meg az *Énekes madarat* is, de, ahogy mondad, komolyabban csak később kezdtem foglalkozni Tamási színpadi munkáival. Egyik okaként azt hozhatnám föl, hogy az ellene folytatott hadjárat folytán 45 után a könyvei

sok ideig nem kerültek nálunk forgalomba. A véletlen úgy hozta, hogy — az áramlattal szemben — legelső itteni novellás gyűjteményét a hatvanas évek közepén magam szerkeszthettem. Darabjait ez időben nem játszották: későbbi feltámasztásuk elsősorban a sepsiszentgyörgyi Állami Magyar Színház érdeme, meg Tompa Miklósé, aki sorozatban rendezte a Tamási-műveket. Németh László elragadtatott véleményét, miszerint Tamási a magyar színpad megújítója, s az Énekes madár éppenséggel zseniális — már diákként ismerem, de engem ez időben a novellisztikája érdekelt inkább...

— *A nagy román prózaíró, Ion Creangă és Tamási írásművészetének párhuzamára több írásban, interjúban is utaltál. Talán éppen a Tamási irányába való elmélyülésed vezetett abban, hogy az 1949-es mesefordítás után a hatvanas évek közepén újól foglalkozz a román klasszikussal. Új magyar kiadásának alkalmából fordításodat tovább csiszoltad, módosítottad.*

— Ami a párhuzamot illeti: itt elsősorban nyelvi, stílusbeli közös jegyekről van szó. Egy adott tájnyelvet mindketten az egyetemes, nemzeti nyelv régiójába emeltek. Aron fiam, semmi ehejt-ahajt nem művészet! — fumigálta Szabó Dezső a fiatal farkaslaki csodát. Szini Lajos góbéságaira utalva nyilván igaza lehetett, de Tamási dolgában tévedett. Tamási Mikes Kelemen prózájának csillagzata alatt jelentkezett. S ugyanúgy az említett Creangă, az ősi moldovai mesemondók szellemében önálló, sajátos stílust teremtve. S még valami. Creangă meséinek valóság háttere: a moldvai falu. Ugyanúgy, mint Tamási mesenovelláiban a székely falu és a Székelyföld általában. Nem csupán művészi: szociológiai értékük is van.

— *Társadalmi, szellemi küzdelmek közepette, írói ambícióidban mi serkentett arra, hogy 1949-ben régmúlt idők, klasszikus írók felé fordulj, s nyelvíleg is nagy igényességet, türelmet igénylő mesefordításba kezdjél? Az idő logikája inkább a kortárs román kollégák műveinek átültetésére biztatott volna.*

— A kortárs román írókat elismert magyar írók fordították már az idő tájt. Szemlér Ferenc, Kiss Jenő például, ami a prózát is illeti. Jomagam a legkezdőbb kezdő voltam még. Am a kiadó föllelkesült az én Creangă-lelkesedésemtől. A kortárs román írókat nemigen ismertem. A moldovai mesemondó viszont már enyedi diák koromból való kedves emberem volt, a drámaíró Caragialeval együtt, egy román nemzetiségű tanárnőnk jóvoltából, aki nekünk Eminescu nyelvét tanította, s olyanformán, hogy nem kutyateremtézet, nem rikácsolt türelmetlenül kisebbségi kötelességekről, nem csodálkozott nemzeti göggel az első osztályos nebulón, hogy miért nem tud már tökéletesen románul, fülét nem bántotta a magyar szó, ami érthetetlen volt számára, abban nem sejtett összeesküvést, tehát tisztelte a mi nemzeti nyelvünket is, továbbá: nem gondolta, hogy a Bethlen Gábor alapította kollégiumban elegendő nekünk a magyar nyelv és nyelvtan fakultatív tanulása is; nem gyártott teóriát arról, miszerint a román nyelv második anyanyelvünk lenne, jól tudván, hogy az embernek egyetlen anyja van, tehát anyanyelve is csak egy lehet, mondom tehát, nem riasztott meg bennünket, hanem egyszerűen, csodás pedagógiai érzéssel megszerettette velünk saját nemzeti nyelvét és a román klasszikusokat. Így aztán még vakációban is kedvem támadt Creangă-mesét olvasni. Hát így volt ez valahogy...

— *Úgy gondolom, Ion Creangă-t nagyon nehéz más nyelvre lefordítani.*

— Ami eddig magyarul olvasható tőle — az én fordításaimat is beleértve —, az az ő mesés mintájú szövegének még mindig nem a színe, csak a visszája.

— *Tarisznyás Iván* — így szólt mesefordításod címe. A bábjáték: Ördögűző tarisznnyaként lett ismertté a nagyváradi, marosvásárhelyi bábszínpadon. 1983-ban Csillagvitéz címmel mesejátékká formáltad. Érdekel az, hogy milyen töprengések vezettek a műfaji váltásokban.

— Kezdetben elkapta kedvemet a mese, majd azután annak néhány motívuma, amire már a magam anyagából építkeztem. Legutóbb pedig *Kalandozások Ihajcsuhajdiában* címmel egészen új mesejátékot írtam; Creangă meséjéből csak a csodatarisznnyát és az út mentén kolduló Űristent és Szent Pétert vittem magammal. Ebben már közösködni lehet. Ezek a meseelemek otthoni, mezőségi csodás történetekben is fölbukkantak.

— *Szándékos allúzióknak szántad, hogy Tamási Ábelének hűséges társa, Bolha kutya nevét viseli Csillagvitéz kutyája is?*

— Nem. Egy úri kutyáról jutott eszembe, hogy a bárók fölszámolása után szegénykutya-sorsra jutva megették a bolhák, mert nem tudott vakarózni.

— *Tamási azért a fejét csóválná.*

— Azt se bánám, ha megverne. Csak lehetne köztünk.

— *A bábjáték egykori sikerében emlékszel-e még a gyermekek örömére?*

— Fülemben még a kacagásuk. Mintha arra serkentene, hogy ebben a műfajban magam is nagyobb segítségére legyek mesét is mondó kartársaimnak. Rousseau mesterünk is közbe-közbeszól persze, a figyelmeztetéssel: a felnőttek lehet mesét mondani, ám a gyerekek meg kell mondani az igazat. Nohát, nem könnyű...

— *A Pompás Gedeon 1967-es marosvásárhelyi bemutatójáról egykori beszámolók a drámaírói hang módosulását érzékelik. Miközben, például a marosvásárhelyi kritikus, Nagy Pál a Bakter figurájában a Mezitlábás menyasszonyra is emlékezik...*

— Jézusom, mikor volt az?

— *Ezerkilencszázötven decemberében.*

— Helyettem is tudod. Jobb sorsra érdemes az emlékezeted.

— *Zsengéit az író hajlamosabb elfelejteni. Tehát, a főtebbieket folytatva, Gedeont mások a Tékozló szerelem Golovicsával rokonítják, említik aztán Csokonaival, a népi színjátékkal, Tamási Tündöklő Jeromosával való komaságot is.*

— Tündöklő Jeromos: veszteglő szélhámos, emlékszel, a végén a székelemek azt mondják róla: „Ez az úr ördög vót!” Az én Gedeonomnak áldozatai vannak, de maga is áldozat. Egy sztálinista politikai gyakorlat eszköze és áldozata.

— *Ismerem vallomásodat, miszerint színpadi játékos „megtörtént események írói jegyzőkönyvelései”. Hogyan látod Gedeonod családfáját?*

— A hatvanas években gyűlt meg a gondom egy falusi székely Naszredin Hodzsával. Aki viszont számtalan csínytevései közepette nem egyszer került slamasztikába is. Ilyenkor mindig hozzám állított be a szerkesztőségbe: segítsek rajta, ha tudok. Az ilyenkor kötelező loholással — hivatalból a hivatalos ember barátjáig, aki a barátom barátja — jó néhányszor sikerült őt a bajból kihúzni. Ám egy alkalommal odáig ragadtatta magát, hogy Naszredin-esze helyett a tenyerét használva felpofozott egy embert, aki történetesen épp az ő falujának tanácselnöke volt. Hát ennél nagyobbat nem véthetett volna. Dérverten jött újból hozzám: mit tehetnénk, hogy börtön nélkül ússza meg

a galibát? Elmentünk hát a tekintélyében tönkrepofozott elnökhöz. Otthonában kerestük föl, hogy civil-asztal mellett az emberrel beszéljünk, s ilyenformán enyhítsük benne a tanácselnök szigorát. Nos, itt zajlott le darabom indító jelenete, amelyben Vizeslepedős a meggondolatlan pofont magyarázza, Gedeon pedig hajthatatlan az ügyben: az ő képe hivatali. Két vizeslepedős-ként ilyen választ kaptunk mi is a testi sérelmes elnöktől: az eredmény nyolc hónap. Innen már csak egy ugrás kellett a másik elnökig, aki Marxot és Sztálint úgy értelmezte — a fölötteseivel együtt —, hogy akinek elegendő mesze van egy árnyékszék fehérre meszeléséhez, fölkerülhet már a kuláklisztára. Ez lakoltatta ki szoba-konyhás kamarási házunkból szüleimet az istállóba. Nem szaporítom a szót. Száz meg száz ilyen esetből rajzolódott ki elibém Pompás Gedeon alakja. Már a bemutatón sokan akadtak, akik, mint mondani szokás, találva érezték magukat. S nem fogytak ki. Sokirányú ma is a prűszkölés ellene.

— *Az Utunk 1965. augusztus 13-i számában írói terveidről nyilatkozván azt mondod, hogy befejezted ugyan, de még átdolgozod Istenes Gedeon című háromfelvonásos vidám játékodat. Csaknem két év telt el azután a színházi bemutatóig, s feltehetően nemcsak a cím változott. Az általunk ismeretlen első fogalmazvány miben tért el a későbbiektől?*

— Az időt azzal töltöttem, hogy felvittem Gedeont a mennyországba. Ez egy kicsit bajosan ment.

— *Miért?*

— Nehezen tudtam eldönteni, hogy hol s merre fordulhat ő meg ottan, és abból, amit lát, milyen berzenkedés támad idelent a hívő emberek között? Aztán mégis támadt. Legutóbb is, a sepsiszentgyörgyi bemutató alkalmából. Székelykeresztúrról kaptam például levelet, amelyben egy olyan értelmiségi néző, ki a szeplőtelen fogantatást is szó szerint értelmezi, nagy rosszallással ró meg engem a mennyországi jelenet miatt. Háborgásából az is kisejlett, hogy ő bizony betiltaná az ilyen darabot. Egy másik gondolatinspektor viszont a földi jeleneteket kifogásolta és ez már rengeteg bajt okozott, de hosszadalmas lenne elmesélni. Majd az emlékirataimban. Ha lesz módom emlékezésre.

— *Vidám játék — adtad műfaji megjelölésként. Mások komédiának, megint mások tragikomédiának, aztán szatírának mondták a Pompás Gedeont. A minősítések változatosságáról mint vélekedsz? Lehet a zavar jele is?*

— Ezen most nem töröm a fejem. Fölösleges. Hogy mi ez a darab, s mi nem — számomra, oly sok esztendő után, hogy első változatában megírtam: sutba vetett kérdés. Ha nem tragikomédia: belenyugszom. Ha meg — miként az egyszeri ember a teknősbékára — erre is azt mondja valaki: ez egy valami, vagy megy valahová, az se baj. Csak játszható legyen, mondjon el valamit emberi létünkről.

— *Két műsorfüzetből idézek. Mindkettő a Pompás Gedeonhoz készült. Verness Dánielnek az újabb sepsiszentgyörgyi bemutatóhoz (1983) fűzött gondolatsorában olvasható. Gedeon, „akinek jószándékában semmi okunk kételkedni...” — majd így folytatja: „a gedeonizmus fölött régecske túlfutott az idő, ám a középkorúak s az idősebbek emlékezetében sok minden megőrződött”. Litvai Nelli a kaposvári előadáshoz kötődve (1971) így látja: „a gedeonok érzik hatalmas tudatlanságukat, örökös félelemben élnek, megőrizni kívánják azt a hatalmat, amellyel egy nemcsak eredményeiben, de tévedéseiben is gazdag mechanizmus ruházta fel őket”. Megvallom, én az utóbbi gondolat jelen-*

korra utaló aktualitását érzem inkább érvényesnek. Írókollégád mintha a múltba tessékelné művedet. Erejét lefokozná, s valamiféle anekdotázó színpadi memoárnak tekintené a színpadi játékot.

— Én mindkettőben találok helyes észrevételt. A „gedeonizmus” régi megnyilatkozási formái fölött valóban eljárt az idő. Más-más köntösben azonban: bárhol ma is fölismerhető. Adott — kisebb vagy nagyobb — hatalommal visszaélni: örökkön lehetséges lesz.

— *Mégis megkérdem: Gedeon jószándékában ne m lehet-e kételkedni? Mert én kételkedem.*

— Meg nem emésztett, vagy rosszul megértett eszmék gyakorlatában a jószándék és az objektíve bűnnek számító tett végzetesen elkeveredik. Nagyon nehéz kiválogatni a tiszta búzát az ocsúból. Gedeonnak egyik változatával beszélgettem egyszer hosszan egy Maros menti tanácsirodában. Végül ott is dőlünk pihenőre, ahogy épp lehetett, íróasztalon, fotelben. A katolikusok vertek föl hajnalban a harangozásokkal. Azt mondja az én emberem: ördög a kalimpálásukba! A legjobb álmunkból riasztottak! Ideje lenne már ezt a klerikális zenebonát is fölszámolni. Lefekvés előtt ugyanis többek között Ady antiklerikális cikkei is szóba kerültek. Jó román közmondás van erre: imitt ütöd, s amott reped.

— *Mintha egy másik darabod, a Lócsiszár Müller Ferencének szavait hallanám Gedeon Pista fiának vélekedésében: „A hang a bakteré, a szellem az apáé.” Effajta frappáns gondolati fordulatok ismétlődését bizonyára nemcsak a szituáció azonossága teszi.*

— A tizedes a káplárt, a káplár az őrmestert visszhangozza. Hogy akaratalanul is miként válhatunk egymásnak eszközeivé, meg hogy emberi állapotunkban miként hatnak ránk fölöttünk álló erők, erről ugye sokat lehetne beszélni . . .

— *Barátságunk okán is elmondhatom: egyetértek azzal az ellenkedéssel, amely a darabban néhány olcsó poént kifogásol, például a betlehemi kisdéd születéséről. Ez nemcsak a hittel élőket, de az intézményt, az egyházat is sértheti.*

— Talán arra gondolsz, hogy Péter atya azt kérdi Józseftől a kisdéd születésekor: no és fiú-e, vagy leány? A kérdés olcsósága, poénszerűsége azon múlik: honnan ítélem meg. A bigottság oldaláról-e, vagy az élet felől, mikor is — ily esetben — mindig ez a legelső kérdés. Ami pedig ez esetben egy álm körülményei között hangzik el. Az emberi került föl a szentség régiójába. Nyilván ott is emberinek kell maradnia. Tőlem egyszer Sztálin azt kérdezte álmomban: no, fiam, hogy ityeg a fityeg? Ugye, nem illik hozzá? Hatalmának teljében volt olyan szentség, hogy még álmunkban is megőrizze legfőbb lény-mivoltát. Az egyházi szentségekről különben az idők folyamán sokkalta profánabb dolgok is elhangzottak. Gondolj a hitviták korára, a reformációra, Luther jelzőire . . .

— *Azok földi lényekre irányultak, a pápára például . . .*

— Isten földi helytartója, közvetett módon tehát arra is, kinek a helyét tartotta. Ám akkor más példát hozok. Nemrégén került a kezembe Lammel Annamária és Nagy Iona gyűjtése: a *Parasztbiblia*. Ahány történet, megannyi szentségtörés — a nép emberi látásmódja égi szentségekről. Be komoly és áhítatos Mózes könyvében az emberteremtés aktusa: „Teremté tehát Isten az em-

bert az ő képére. Isten képére teremté őt: férfiúvá és asszonnyá teremté őket." De hogy szórakozottságában a cigányt — száradás végett — a napon felejtette, és így lett az fekete, meg hogy Évának megfelelő helyére szilvماغot is illesztett, satöbbi... nem lehet olcsó viccelődés a bigott ember számára? Ezt a földi mitológiát ugyanaz az ember teremtette, amelyik keresztel a kezében a hitért az életét adta számtalan esetben. Zeusz volt olyan szentség a görögök számára, mint a kereszténység Istene Kis János számára. Ettől Arisztophanészt még nem kövezték meg A madaraknak valósággal istentagadó szellemisége miatt.

— Itt egyebet is szóba lehetne hozni, de nagyon elnyúlna a beszélgetésünk. Másról kérdezek. A Vidám sirató egy bolyongó porszemért című vidám játéknak egy korábbi egyfelvonásos változatában Miklós és Lenke szerelme az Énekek énekének szép sorával nyilatkozik meg. Ez a motívum aztán a Lócsiszárban Kolhaas Mihály és Lisbeth szerelmi kapcsolatában bukkan fel, s a Vidám siratóban a két fiatal párbeszédében a biblikus motívumok már enyhén ironikus hangsúlyt kapnak. Érdekel, hogy a motívumváltozásban milyen megfontolás vezet.

— Miklóst és Lenkét adventista oktatók — Prédikás és Emma asszony — mindenfajta istenes tanítással képesztik el. Szerelmes játéukban ezeknek a parafrázisait is hallhatjuk. Én úgy véltem: ide csak ez való. A Lócsiszárban inkább helye van az Énekek énekének. Luther fordításában a Biblia akkor már tömegek olvasmánya lehetett, Kolhaas mélyen vallásos ember, satöbbi. Meg aztán: egyik vidám játék, a másik meg dráma. Ez utóbbiban a biblikus sorok jobb helyen vannak.

— A Vidám siratóban szereplő „eszközember” kifejezéssel először Veres Péternél találkoztam. Az eszközemberek lelkiségéről, a Mit ér az ember, ha magyar? című könyvében. Ebben véleménye inkább kedvező erről az ember-típusról. Azt írja: „Nagyon jó emberanyag ez, csak tudni kell velük bänni. Tudni kell őket elhelyezni, egymással sakkban tartani.” A Vidám siratóban te mintha szigorúbban ítélkeznél. Vagy Veres Péter észrevétele óta az Idő sok és komor tapasztalattal szolgált?

— Hirtelenjében most nem vehetjük elő Veres Péter könyvét, így nem tudhatom, hogy az idézet milyen összefüggésekből kerül terítékre. Ebben a formájában — úgy gondolom — ellentmondás feszült benne. „Nagyon jó emberanyag...” Csak egyiket a másikkal sakkban kell tartani! Ezt sokféleképp lehet értelmezni. Lesújtó módon is. A Vidám siratóban jól ismert otthoni, mezőségi atyámfiai közül válogathattam szereplőket. Ezen a tájon eléggé elszaporodtak a vallásos szekták. Ezekben olyanok is találhatóak, akik korábban, a háború utáni években helyi közeleti tisztséget is betöltöttek. Mint Fügedes Károly is. Számukra nem egészen világos nézetek végrehajtói voltak mások, felsőbbsegeik utasítására, majd azután, hogy valóságos vagy vélt sérelmeik miatt elhúzódtak a közéletiségtől, vagy éppenséggel félreállították őket, újabb „eligazítót” kerestek maguknak. Fügedes Károly például a Prédikást, emez pedig saját távolabbi irányítóját stb. Régi megfigyelés, hogy ember emberrel büntetlenül nem találkozhat: vagy jó, vagy rossz hatás érheti. Az én „hősöm” esetében a külső hatás — belső indítékokkal is találkozáva — csakis negatív jellegű, ezért ítélem meg szigorúbban. Otthoni kis közösségünk számára az ilyen fügedeskárolyok már-már szó szerinti értelemben is elveszett emberek. Egyik napról a másikra tűnnek el a szemünk elől. Számukra már nem fontos

semmilyen közösségi együttlét, közös gond és aggodalom, ők elmennek a magánüdvösségüket hajszolni. Amikor minden igekötőnkre szükségünk van...

— A Vidám sirató írása közben gondoltál-e Illyés hasonló hangvételű munkáira? Az általa említett farce-teremtő ambíció nem vezetett-e? A Bolhából, a Bál a pusztán, a Bölcsék a fán műformájára gondolok...

— Írás közben semmi másra nem gondoltam, csak saját életbeli tapasztalataimra.

— Álmodban gyakran jársz-e mennyben, pokolban? Merthogy játékaidban sokféle leleménnyel keresed az alkalmat, hogy ördögökkel és angyalokkal komázz.

— Az álom nem hordozott meg ilyen helyeken, de Fügedes vagy Gedeon otthoni, kamarási őstípusa rengeteget mesélt nekem ilyenyszerű álmairól.

— Emlékszem, hogy a marosvásárhelyi ősbemutatóra készülődve mennyi bizonytalanság emésztette Harag Györgyöt; miként is jelenítse meg a Vidám siratót? Évekkel később aztán hosszan beszélt arról, hogy kétségeiből egy mezőségi látogatás rántotta ki, amikor is egy mezőségi atyafi kalapja (!), a színpadképet sugalló dombvonulat, s a szombatos hívőkkel való beszélgetés indította el a képzeletét.

— Tudnod kell különben, hogy a darab nem szombatosokról szól. Dogmatikailag több vallási szekta elemeit kevertem. Egyáltalában: nem vallásos szektát, hanem bizonyos emberi magatartásokat vettem célba.

— Ennek a leszögezését én is fontosnak tartom. Haragra visszatérve: más alkalommal arról beszélgettünk, hogy ő rendezte legelsőnek a Pompás Gedeont is. De nem volt vele megelégedve.

— Többször mondogatta, hogy újra szeretné rendezni. Nem ez volt az ő szenzációs hangváltása, hanem Nagy István darabja: az *Özönvíz után*.

— Harag György hatvanadik életévében halt meg. Már nem olvashatta a születésnap meléltatásokat. Arra kérlek, hogy ne csak a magad elfogultságával, hanem általánosan is, a romániai színházi élet szempontjából méltasd színházteremtő munkásságát.

— Remélem, hogy pályafutását, a hazai magyar színjátszásban fordulatot hozó munkásságát színháztörténeiseink valamelyike könyvben is méltatni fogja. Én most csak annyit mondhatok: Új Élet című képeslapunkban az életútját vázoló íráshoz gyermek- és ifjúkori, családi fényképek után kutattunk. Úgy szólván semmit sem találtunk. Apja, anyja, két testvére Auschwitzban pusztult el, ő maga Mengelének ama hírhedett intésére, mely gázhalálra vagy munkára ítélte a deportáltakat, munkaszolgálatosként Mauthausenbe került, s majd Ebensee-ben szabadult föl. Hozzá tartozóinak életével semmisült meg annak a korszaknak minden más emléke is. Gyuri erről nekem sohasem mesélt semmit, de abban, amit alkotott: az ő tiltakozása a robbanó anyag. Tiltakozás az erőszak s az embernek bármiféle meggyalázása ellen. Ez az indulat nyilván mások életművében is jelenvaló drámai erő lehet, de Harag György művészi szemléletében mindennél erőteljesebben és következetesebben érvényesített. Ha arról szólunk, hogy íráshoz, festményhez, szimfóniához mindahányunk számára mi nyújt örök segítséget, mi lehet el nem apadó forrás; ha azt mondjuk Tamásival: azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne. Harag György minden színpadi megszólalásával azt mondhatta volna: azért vagyunk a világon, hogy az erőszakot, a fajmítosz bestialitását számúzzuk belőle. S ha

tinéktek, barátaim, vigasz és megtartó erő a megénekelt szülőföld pora; veletek vagyok magam is a ragaszkodásban ezzel a maréknyi hamuval, mely apám, anyám volt és két fiútestvérem. Ők négyen a hatmillióból.

Szótlanúságra hajló csendességében és vulkanikus erejű színpadi látomásai-
val így él bennem Harag György, aki a maga személyes tragédiáinak iszonya-
tosságát a századvég folytatólagos embertelenségeiben is fölismerte. Így lett
ő, akivé lett.

— *Lírai alkat vagy, mondottad többször is. Drámáid, esszéid, prózai mű-
veid nyomán jól tudjuk s igazolhatjuk. A Vidám sirató versbetétjeit is te írtad.*

— Azok nem versek, csak énekes rigmusok.

— *De ismerem az Igaz Szóban közölt nem rigmusszerű verseidet is. Fel-
tétélezhetem, hogy szemérmesen titkolod: netán a költő is folyamatosan mű-
ködik benned?*

— A magyar költészet mai nagyjai között? Isten őrizzen! Amit olvastál
különben: versformában tördelt próza volt.

— *Történelmi drámáidban, esszéidben, vagy a Creangă nyomán írott me-
sejátékban biblikus ihletettségu, poétikus nyelved természetes megnyilatko-
zás...*

— Álljunk meg! Itt minden egy kalap alá kerül. Kálvin János persze, hogy
biblikusan szól. Luther hasonlóképpen! De a már említett *Kalandozások Ihaj-
csuhajdiában* — melyben néhány Creangă-mesemotívumot használtam föl, a
„biblikus” fogalma nem lehet érvényes. Hasonlóképpen a Pompás Gedeonban
és a Vidám siratóban sem... Ott csak Prédikás mezei papom istenes beszédjét
lehetne félig-meddig így jellemezni.

— *Igen. E két utóbbi munka nem tűri az emelkedettséget. A mindennapi-
ság irányába, földközébe kényszerít. Milyen nyelvi és ábrázolásbeli gondot je-
lent neked, amikor történelmi idők helyett mai, mezőségi, a román közéletben,
társadalomban élő dolgozókat kell színpadon megszólaltatni? A jelen polgárait,
akik bizony sok okkal nem társaloghatnak Szenczi Molnár Albert, Arany Já-
nos, Tamási Áron nyelvi igényességével.*

— Ha netán emlékszel, F. bátyámat is megszólaltattam nemegyszer az írá-
saimban ilyenformán: „Jött a procesz a tribunáltól, nagyon megbúsultam,
enni se adtam a kucsának, csak ugatott a szpurkát éhes dzsomorral.” Ami Ta-
másit illeti: ő nem „emelkedett”, hanem a nyelvnek pergetett méztiszta csepp-
jeit nyújtja, az alakjai pedig a mai napig is élő nyelven szólnak. Sajátságos
modorát persze nem vitatom. Ami engem illet: a képességeimtől idegen témá-
hoz lehetőleg nem nyúlok. Ábrázolásbeli gondjaimat ez is csökkenti.

— *Nem okozott félrértéseket s érzékenységet az erdélyi és általában a ro-
mániai magyarok körében, hogy például a Vidám sirtót románul is bemutatták?
Hiszen ebben sajátos világ élvenszik meg, egyik-másik alakod bugyutasága
akár az egész nemzetiségre értelmezhető tanulsággal is járhat, noha általános
emberi gyarlóságok ellen szólsz.*

— Ostoba fajankó, aki valamely szatíra hőjét annak egész nemzetével
azonosítja, mindenütt akadhat. Csakhogy ilyenformán a világirodalom számos
remekét csak *otthon*, családban lehetne bemutatni. Ion Luca Caragialét például
avagy Gogolt stb.

— *Énekkel feltarisznyálva indultál el otthonról, írtad eggyhelyütt. Az Anyám könnyű álmot ígérnek poétikus drámaiságában legszebb fejezete, amikor András-napon örömet, fájdalmát együtt éneklí a család. Zenei élményeiddel kapcsolatban Szabolcsi Bence tanulmányait is említetted. S hogy e kötet játéka a zenét, a dalt is igénylik, sőt a Vidám siratóból már opera is készült — alkalom arra, hogy megkérjelek, idézd fel életed néhány zenei élményét.*

— Attól tartok, ezzel most elkalandoznánk beszélgetésünk tárgyától, amely ennek a kötetnek anyagához kapcsolódik. Másutt — a Magyar Rádióban például — bővebben beszéltem erről. A dolognak értelme különben csak annyi lehet, ami nemzeti létünkre nézve is tanulságos. Kántortanítónak szánt engem a Bethlen Kollégium, természetes hát, hogy zenét is tanultunk: hegedültünk, harmóniumon és zongorán is gyakoroltunk. Kiváló zenetanárunk, Szabó Géza, Bartók- és Kodály-rajongó volt, jó szellemben oltott be bennünket. Ebből a forrásból hoztam kezdeti sejtelmemet, amely azután bizonyossággá lett bennem: az anyanyelv és a zenei anyanyelv páros szárnya révén lehetünk önmagunk. Akármelyiktől fosztana meg a sors: bénák maradunk.

— *A siráshoz bánat, a kacagáshoz bátorság is kell. Hát a kacagtatáshoz az írónak mire van szüksége?*

— Hogy mérges legyen, amúgy istenigazából.

— *Tapasztalatod szerint a közönség mer-e nevetni? Az Idő változásában változik-e a néző bátorsága?*

— A *Vidám siratót* Marosvásárhelyt százvalahány előadáson kacagták végig, elsősorban Lohinszky Loránd és Tarr László ragyogó játékát értékelve. Harag Györgynek pedig arra is futotta komédiázó kedvéből, hogy a játék végpillanatait elkomorítsa. A kacagást, akár egy vidáman zengő hangszert egyszer csak lefogta, s mi azt éreztük, hogy szorul a torkunk. Ezt sehol másutt nem sikerült — rendezőnek — megismételnie. Ami pedig a néző bátorságát illeti: úgy gondolom, az együtt nő, vagy együtt fogyogat írónak bátorságával és gyávaságával is.

— *Egyetértesz-e abban, hogy egy magabiztos társadalomnak az erős szatírárt is el kell tudnia viselni?*

— Valahogy úgy kellene lennie.

— *Tanulságos tudomásul venni: az ironia egyre inkább uralkodó lesz a drámaírásban, mondottad egy alkalommal, interjúvoló kartársadnak. Érthetjük ezt további drámaírói terveidre is?*

— Ezt rengeteg elméleti írás, színházi tanácskozás következtetéseire utalva mondottam. Véleményem pedig az, hogy a színpadi szerző hangvételt senki sem szabhatja meg. Nincs és nem lehet rá törvény: ezt vagy amazt ma már így vagy amúgy kell csinálni. Ha a színházban létrejön az a kettős építkezés, mikor is a játék ikertársa a néző tudatában s érzésvilágában is fölépül: az elméleti receptek elhanyagolhatók. Én továbbra is csak azt mivelem, amire képes vagyok.